

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes

Társadalmi egyletek a két világháború között És a koalíciós időszakban Hódmezővásárhelyen / Barátné Hajdu Ágnes. – Hódmezővásárhely : Németh László Városi Könyvtár, 2015. ill. 160 p. – Bibliogr. 121–129. p. ISBN 978-963-87406-7-0

Hódmezővásárhelyi társadalmi egyletek

Barátné Hajdu Ágnes kismonográfiája

Örökölt téma. A szerző édesapja, dr. *Hajdu Géza*, a közelmúlt magyar könyvtárügyének egyik jeles személyisége az elsők között foglalkozott érdemben a hajdani olvasóköri és a különféle egyesületi könyvtárak már-már elfelejtett élettörténetével Hódmezővásárhely példájából kiindulva. Szegeden 1977-ben látott napvilágot a Somogyi-könyvtár kiadásában a *Vásárhelyi egyletek és könyvtárak, 1827–1944* című értekezése, amelynek bevezető, első része voltaképpen országos áttekintést adott, s számba vette az egyleti, olvasóköri mozgalom hazai jellemzőit, társadalmi meghatározottságát és nemzetközi összefüggéseit, kitért a könyvtárak szerepének, működésének általánosítható vonásaira. Majd folytatta a kutatást, kiterjesztve azt a második világháború utáni időszakra, sőt az ún. rendszerváltozást követő évekre is, vagyis a felszámolás és az újjászülés tényeire, és feltárt adatait, értelmezéseit negyedszázaddal később *Az olvasóköri város. Vásárhelyi körök, 1945–2000* (Hódmezővásárhely, 2002) címmel közreadta. Ehhez a könyvhöz már *Barátné Hajdu Ágnes* állította össze a bibliográfiát, vagyis ez a momentum jelzi az egyértelmű folytonosságot. Most ismertető kötet elején megjelent meghatározó köszönő szavai világosan vallanak erről: „Édesapám [...] természetesnek vette, hogy több évtizedes kutató és oktató munkáját folytatni fogom. Életműve egész életemben példaként állt előttem. Ígéretet tettem neki, mely fogadalom az elmúlt hét évben a legnagyobb ösztönzést jelentette számomra.”

Az ígéret teljesítése voltaképpen egy örömdetes folyamatba illeszkedik. Az egyesületek megszüntetése, illetve kikényszerített megszűnése után a politikai hatalom tiltása miatt az olvasóköri csak lappangva működhetek – de azért néhány működött! –, aztán a hetvenes, még inkább a nyolcvanas években egyre több újraéledt, vagy újak alakultak, az olvasóköri tevékenysége lassan-lassan újra mozgalommá érlelődött. Az évtized végén, 1988-ban megszerveződött a *Magyar Olvasóköri Szövetsége* (amelynek örökös elnöke *Hajdu Géza*, társelnöke hosszú évekig kolléganőnk, *Nemes Erzsébet* volt). Az 1991-ben létrejött Magyar Olvasótársaság (HUNRA) szintén odafigyel a körök munkájára. Az ezredfordulótól megélné a kutatás is: a könyvtárak mellett a fontos forrásokat őrző levéltárak és múzeumok is segítik az anyaggyűjtést, a feldolgozások közzétételét. Képző intézményeink oktatói szintén szorgalmazzák, főként a lokális kéziratok és orális forrásokhoz közel lévő levelező hallgatók körében az olvasóköri és az egyleti könyvtárak történetének feltárását.

Barátné Hajdu Ágnes az érdeklődő egyetemi hallgatói számára külön speciálkollégiumot is hirdetett. Örvendetes, hogy a szeminárium és szakdolgozatok egy része nyomtatásban is napvilágot látott.

Szerzőnk szó szerint folytatta édesapja korábbi kutatásait. Messzemenően támaszkodott az ő könyveiben olvasható adatokra, megállapításokra, alkotó módon újragondolta egyes meglátásait. Sokat hozzá is tett azokhoz, hiszen hihetetlen lelkesedéssel és energiával búvárkodott. Igyekezett minden, a könyvtárakban, levéltárakban és nem utolsósorban a magánszemélyeknél fellelhető kéziratot és egyidejű nyomtatványt (plakátokat, szórólapokat, hirdetményeket, statisztikákat, a korabeli lapokat stb.) kézbe venni, lehetőleg minden fényképet, rajzot lemásolni, az olvasókörök hajdani állományának még rejtőzködő, fennmaradt példányait megismerni. Alaposan tanulmányozta a sok-sok jogszabályi rendelkezést. Az elsődleges források mellett figyelembe vette a vonatkozó szakirodalmi közleményekben foglaltakat is – talán csak *Reisz László Olvasóegyletek a dualizmusban* című tanulmányának (Könyvtári Figyelő, 2007. 2. szám) említése hiányolható. Mindennek meg is lett az eredménye: a tanulmány rendkívüli adatgazdagsága példamutató, gyakran és általában találóan idéz, egyszóval nagyon sokat tud a több mint másfélszáz vásárhelyi egyletről. Igen jó érzékkel, jókora emocionális töltéssel rajzolja meg az egyedi színeket, eleveníti meg a helyi sajátosságokat. Szinte minden során érződik, hogy a szerző kifejezetten élvezte az anyaggyűjtést és a feldolgozás menetét. Különösen megragadóak a gondosan válogatott függelék kép- és szöveges dokumentumai. Jó néhány különlegességet is elénk tár. Például mindjárt az első fejezetben az olvasókörök társadalmi megbecsülését, elfogadottságát, közismert voltát egy igazán érdekes esettel bizonyítja: amikor 1942-ben egy mezőőr megtalálta a földeken a hetven esztendővel korábban megszűnt Vásárhelyi kör átzott iratköteget, azt azonnal elvitte az illetékes település előljáróságához, ahonnan átküldték a városi polgármesteri hivatalhoz. A másik példa Kossuth Lajos 1885-ben kelt, a IV. Olvasó Népkörhöz írt eredeti köszönő levele. S ezzel már túl is lépett a város határain.

Az igényes, színvonalas kismonográfia látszólag szorosan vett helytörténeti tanulmány – a címe is ezt sugallja. Akárcsak a kiadó neve: a közzétételre a helyi Németh László Városi Könyvtár vállalkozott. Megírásának közvetlen indítéka – az egyetemi habilitációs értekezés benyújtása mellett – a város-történeti összefoglalásban való közreműködés. (Ráadásul a szerkesztő, *Marjanucz László* e kötet lektori

teendőit is ellátta.) A szintézis szerkezeti felépítését, tartalmi, megközelítési szempontjait, terjedelmi kötöttségeit nyilvánvalón figyelembe kellett venni; részben ezzel magyarázható, hogy időben korlátozta az áttekintést: döntően a címben jelzett időszakra, ám elkerülhetetlenül vissza-visszapillantott a dualizmus korára és az 1918–19-es eseményekre. Ezért maradt el a gazdasági, a politikai és a kulturális háttér felvázolása, valamint a társadalmi viszonyok részletezőbb tárgyalása. S nyilván ezért hiányzik az összehasonlítás más településekkel, vidékekkel.

Mindazonáltal Barátné Hajdu Ágnes állandóan szem előtt tartotta és következetesen kiaknáztta azt a lehetőséget, hogy a történetírásban a lokális és az országos szint között nincs merev válaszfal. Vagyis megismételve édesapja egykori kísérletét, a vásárhelyi tényanyag alapján olykor rejtetten, máskor nyíltan az országos összefüggésekre is rámutat. Nem egyszer megfordul a sorrend: előbb az általános jellemzőket ismerteti, majd ezekhez hozza fel – mintegy bizonyító jelleggel – a helyi példákat. Így van ez már az első, jellegzetes, mert az egész mondanivalót előre vetítő címet viselő – „Hódmezővásárhely és az egyletek” – fejezetben is: előbb általánosságban szól az olvasókörökről és a társadalmi egyesületekről, aztán röviden, tömören a város és az olvasókörök kapcsolatát taglalja kitérve az egyletek csoportosítására. A következő fejezetet a meghatározó jelentőségű dokumentumoknak szentelte. Alighanem a dolgot egyik legfontosabb eredménye, hogy a szerző kellő hatékonysággal rakott rendet a jogi szabályozások dzsungelében. Egyebek között megtalálta és a mellékletben teljes terjedelmében közli a gyakran hivatkozott, de elveszettnek hitt 544000/1944. BM rendelet szövegét; bár ennek végrehajtására, vagyis a szigorúan előírt adatszolgáltatásra a háború miatt már nem került sor. Itt esik szó, helyi példákkal illusztrálva az alapszabályok szerepéről, kötelező normáiról.

Az általános és az egyes dialektikája végigvonul az opuson: a szerző számtalan társulást, olvasókört említ, de nem egyenként tárgyalja azokat, hanem a település és a szétszórt tanyavilág egyleti mozgalmának tipikus vonásait emeli ki, és ezen keresztül – mint utaltunk rá – az országos jellegzetességek megragadására törekszik. A lokális információk és az országos tanulságok ötvözésének egyértelmű szándéka a tanulmány valamennyi szerkezeti egységében, sőt a belső tagolásban is megfigyelhető. Barátné Hajdu Ágnes markánsan és a történelmi igazsághoz híven megkülönböztette az 1945 előtti és az 1945 utáni időket. Az előbbiekről részletesen akart és tud írni, hiszen szinte tobzódhatott az anyagbőségben.

Lényegi mondanivalójának java részét a harmadik fejezetben („*Kitűzött célok és a tevékenységi formák*”) fejt ki, ez foglalja el az értekezésnek több mint a kétharmadát. Olvashatunk arról, hogy Vásárhelyen nemcsak sok, hanem sokféle egyesület működött, a külön-külön meglehetősen differenciált tagság összességében átfogta a társadalom minden rétegét. A vállalt feladatok szintén eltérőek voltak: néhol a gazdasági ismeretterjesztés vagy az erkölcsi nevelés, esetleg az éneklés vagy a jótékonykodás, netán más egyéb az elsődleges, bár gyakori az átfedés. Az olvasóköri sem csupán a könyvek és az időszaki sajtótermékek olvasását, tágabban a művelődést tartották fontosnak, szinte mindig gondoltak a szórakozásra (leginkább táncmulatságokra). Számos helyen szerveztek népművelési és közegészségügyi előadásokat, különféle tanfolyamokat; irodalomtörténeti szempontból sem érdektelenek az író-olvasók (*Tömörkény István, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond*, majd *Féja Géza, Illyés Gyula* részvételével). Valószínűleg további vizsgálódást igényelnek a most igencsak szűkszavúan érintett olvasóköri, egyleti politizálás formái, módszerei és tényei. A tagság feltételeit jogszabályok és a mindenkor alapszabály határozták meg. A kiadások fedezésére a fő bevételi forrás a tagdíjakból és a különféle rendezvényekből (például a színi előadásokból), ünnepélyekből, társadalmi gyűjtésekből, az ingatlanok, a sátrak, a bútorok, evőeszközök és más vagyontárgyak stb. bérbeadásából származott, olykor csekély állami vagy városi támogatás is csurrant-cseppent.

Minekutána a szerző könyvtáros és jó ideje a könyvtársképzésben tetemes részt vállaló oktató, magától értetődik, hogy a vásárhelyi olvasóköri és egyesületek könyvtárait, a választott tisztségviselőként tevékenykedő könyvtárosaira az átlagosnál nagyobb figyelmet fordított. Noha ez a kérdéskör történetileg viszonylag jól feltárt, e téren is hoz újat – főként a levéltári iratok és a korabeli újságközlemények nyomán. Legalább két mondatát okvetlenül célszerű idézni; azokat, amelyekben mély elismeréssel, empátiával nyilatkozik az egyesületi könyvtárosok személyéről, hosszú soráról: „*Igyekvő, tiszteletreméltó emberek, akik a szabályok pontos betartásával, a nyilvántartások vezetésével, a könyvek ismeretével és ajánlásával igyekeztek segíteni az érdeklődőket. Tudásukat elődeiktől, illetve egymástól lesték el.*” E fejezet számottevő érdeme, hogy „*a könyvvel való találkozás egyéb lehetőségei*” gondolat jegyében a közkönyvtári mozgalom század eleji és két világháború közötti előzményeinek tekinthető kultuszminisztériumi vagy közművelődési, gazdasági és iskolai nép-

könyvtárakkal kapcsolatos elemi tudnivalók zömét összefoglalja, sőt új, helyi adalékokkal is szolgál. A lokális mélyfúrások alkalmasint hozzájárulhatnak az egykori olvasóköri, népkönyvtári állományok feltérképezéséhez, még ha hézagos lenne is ez a kép. A kötetben láthatunk erre példát.

„*A körök életében kiemelkedő szerepet játszottak a tanítók, tanárok, ügyvédek, lelkészek*” – hangsúlyozza a szerző. Különösen nagy megbecsüléssel szól a néptanítók áldozatos és önzetlen munkájáról (sokszor ők voltak az elnökök vagy a könyvtárosok). Felveti a tanyai tanítók érdekvédelmének megoldatlan problémáját. Bravúros ötlettel külön fejezetet szánt – tökéletes összhangban a könyv témájával – a Csongrád Vármegyei Általános Tanítóegyesület működésének.

Ezúttal is szomorú olvasmány az olvasóköri, egyesületek ellehetetlenítéséről, haldoklásáról, szikárabban: a megszűnés körülményeiről szóló utolsó fejezet. A kolíciós években néhány társulás még csak-csak működött, megvolt a székházuk, a könyvtáruk, de részben a háborús pusztítás, részben a pártharcok, politikai bizonytalanságok, részben a nehéz gazdasági helyzet már előrevetítették a kimúlás árnyékát. A bekövetkezett radikális, totalitárius hatalmi fordulat aztán véget vetett a spontán megindult széthullásnak: 1949-ben állami akarattal feloszlatták a vásárhelyi egyesületeket (köztük az olvasókörieket) is. Minderről Barátné Hajdu Ágnes szintén közöl eddig ismeretlen információkat. Egyebek között idézi – nem szó szerint! – az akkori polgármester álláspontját, amelyet az új vezetés nyilván országszerte maradéktalan osztott. Szerintük az olvasóköri, társadalmi egyesületek demokráciaellenesek (sic!), konkrétan, őszintébben: veszélyesek a központi hatalom számára.

A történelmi fejlődés spirális vonala azonban megcáfolta ezt a védhetetlen állítást. Az olvasóköri, az egyesületek (a ma divatos kifejezéssel: a civil szervezetek) újjászülettek. Kétségtől megváltozott vagy legalábbis módosult funkcióval; például ma már nemigen van szükség saját könyvtárakra. Láthatjuk, hogy az újjáalakult olvasóköri, kulturális egyesületek még keresik pontos helyüket, igazi szerepüket. Az egész magyar művelődésügy, közelebbről a könyvtári kultúra, frissebb kifejezéssel: a digitális műveltség jelenének és jövőjének egyik sarkalatos kérdése, vajon megtalálják-e. Barátné Hajdu Ágnes kismonográfiája azt sugallja, hogy a hajdani örökség talaján ez lehetséges. Tegyük hozzá: ebben mi, könyvtárosok is segíthetünk.

Bényei Miklós